

*Литньова Тамара Вікторівна**аспірантка, Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Інтеграція України в європейський і світовий освітній простір викликала необхідність переглянути деякі підходи до змісту освіти, проаналізувати фактори, що гальмують підвищення якості та формування життєспроможності особистості. Європейський вибір України позначився на її прагненні наблизитись до продуктивних надбань різних країн в освітній галузі. Тому сьогодні в країні широко апробується система європейських вимог до вивчення іноземних мов. З'являється нова освітня позиція: на місце стандартів у форматі "знання, уміння, навички" виходять поняття "компетентність", "компетенції" і "компетентнісний підхід".

Нова програма з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів (2001р.) побудована на основних компонентах міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції – лінгвосоціокультурній, дискурсивній, стратегічній та лінгвістичній. Попри досить активне дослідження сутності понять "компетентність", "компетенція" (П.О. Бех, Н.М. Бібік, О.Б. Бігич, Б.С. Гершунський, В.В. Краєвський, О.О. Миролюбов, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, В.В. Сафонова, О.М. Соловова, А.В. Хуторський) менше уваги приділяється розумінню й усвідомленню ряду **проблем**, пов'язаних із запровадженням компетентнісного підходу до змісту сучасної іншомовної освіти.

З огляду на це **мета** статті – проаналізувати представлені в науковій літературі підходи українських і зарубіжних учених до визначення поняття "компетентнісний підхід" і показати його вплив на зміст іншомовної освіти.

Перш ніж говорити про запровадження сучасного компетентнісного підходу до змісту іншомовної освіти, необхідно розібратися в сутності ключових понять і положень такого підходу. Деякі дослідники, з думкою яких ми не згодні, зазначають, що терміни "компетентність" і "компетенція" – синоніми. Ми схильні поділяти думки вчених, які вважають поняття "компетенція" дещо вужчим, похідним від поняття "компетентність" (Н.М. Бібік, О.І. Пометун, О.В. Овчарук).

Терміни "компетентність" і "компетенція" трактуються по-різному. Відомі російські педагоги В.В. Краєвський і А.В. Хуторський розрізняють їх, пояснюючи, що "компетенція" в перекладі з латини означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [1, с.20].

Інші російські дослідники С.С. Шишов та В.А. Кальней розглядають компетентність як здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань. На відміну від знань, умінь і навичок (що означають дію за зразком, за аналогією), компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань.

В.М. Шепель у визначення компетентності включає знання, уміння, досвід, теоретико-прикладну підготовленість до використання знань. На нашу думку, інші визначення компетентності (П.В. Симонов, М.А. Чошанов) не суперечать попередньому визначенню, але водночас не повною мірою відображають його сутність. Зокрема, П.В. Симонов говорить про потенційну готовність вирішувати завдання зі знанням справи, не розкриваючи зміст даної готовності. М.А. Чошанов

в основному вказує на змістовний компонент компетентності (знання) і процесуальний компонент (уміння) [2, с.60].

Важливе зауваження робить П.П. Борисов, який зазначає, що поняття компетентності включає в себе знання, вміння і навички. Але це не є простою сумою. Компетентність засвідчує не лише результати навчання, але й систему досвіду творчої діяльності і ціннісних орієнтацій учнів. Компетентність – це здатність застосовувати одержані знання і вміння на практиці, в повсякденному житті для вирішення тих чи інших практичних і теоретичних проблем [3, с.60]. Вона формується, перш за все, в процесі навчання у школі. Причому кожний вид компетентності має різні рівні його засвоєння (мінімальний, просунутий і високий).

Таким чином, усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що більшість учених під компетентністю людини розуміють здатність діяти на основі спеціально структурованих (організованих) знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання. Вона дозволяє людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації), проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Що стосується поняття "компетенція", то І.С. Сергєєв визначає його як певний комплекс, що пов'язує знання, вміння і дії в одне ціле, тобто здатність мобілізувати уміння в конкретній ситуації. Більшість учених (В.А. Кальней, Дж. Равен, М.О. Холодна, С.Є. Шишов) зазначають, що поняття компетенції не зводиться ні до знань, ні до умінь, ні до навичок. Компетенцію можна розглядати як можливість встановити зв'язок між знаннями і ситуацією або, в більш широкому розумінні, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дія), яка підходить для вирішення проблеми. Компетенція не може бути визначена через певну суму знань і умінь, оскільки значна роль в її застосуванні належить обставинам.

У результаті порівняння попередніх визначень понять "компетентність" і "компетенція" переконуємось, що деякі вчені не розмежовують їх або наповнюють подібним змістом.

За А.К. Марковою, компетентність – індивідуальна характеристика людини, яка визначається як поєднання психічних якостей, психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально (діюча компетентність), як володіння людиною здатністю та вмінням виконувати певні трудові функції. Оцінювання чи вимірювання кінцевого результату праці – єдиний науковий спосіб судити про компетентність [5, с.5]. Підкреслюється також, що компетентність слід відрізняти від компетенції – певної сфери, кола питань, які людина уповноважена вирішувати. Ця позиція для нас є найбільш прийнятною.

Щодо поняття "компетентнісний підхід", то О.І. Пометун пояснює його як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості [1, с.66]. Результатом цього процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика повинна сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості. Нові підходи до змісту освіти у зв'язку з компетентностями, як вважає С.Є. Шишов та В.А. Кальней, полягають у тому, що треба уникати "знань як соціокультурної форми", замінюючи їх на інші культурні форми (наприклад, замінити знанневу форму роботи з людиною на ритуально організовану й говорити про уклад чи

досвід), тобто будувати простір так, щоб людина, рухаючись у ньому, переходячи від однієї форми організації спілкування до іншої, несла на собі у вигляді досвіду ці переходи, і обґрунтувати, що функціонально це краще, аніж мати "щось у голові". Треба відмовитись не від знань взагалі, а від знань "про всяк випадок", тобто перейти до іншого розуміння того, що є "знання як такі" [1, с.21].

За П.П. Борисовим, компетентнісний підхід в навчанні означає виділення із змісту освіти ключових компетентностей, що базуються на знаннях, уміннях і навичках, способах творчої діяльності і емоційно-ціннісному ставленні. При цьому знання, уміння і навички повинні розглядатися як основа, на якій формуються способи творчої діяльності та досвід емоційно-ціннісного ставлення.

Необхідно зазначити, що серед російських науковців чимало таких, які критично ставляться до компетентнісного підходу. Так, психологи Г.А. Цукерман та І.В. Єрмакова вважають, що до психолого-педагогічного співтовариства слово "competence" залетіло як нова мода. І доля компетентнісного підходу до змісту освіти може скластися, як і в будь-якої моди: поносять один-два сезони й замінять на більш модне. На думку цих учених, компетентнісний підхід може виявитися корисним принаймні в одному відношенні: як несподівана метафора, що допомагає стерти пил із затертих слів і по-новому побачити звичні реалії, що давно вже закріпилися в психолого-педагогічному побуті [4, с.8]. З одного боку, це – вміння (невіддільні від навичок), з іншого – здібності (невіддільні від обдарованості).

Аналіз поняття "компетентнісний підхід" дозволяє зробити висновок, що перехід до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі. Компетентнісний підхід у навчанні потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для всіх учнів, на суб'єктивні надбання одного учня.

У сучасних навчальних програмах, зокрема в новій програмі з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів, реалізується компетентнісний підхід. За цією програмою, оволодіння учнями іншомовним спілкуванням передбачає формування у них певного рівня комунікативної компетентності, яка включає мовленнєві та мовні, соціокультурні та соціолінгвістичні, дискурсивні і стратегічні компетенції. Отже, комунікативна компетентність носить комплексний характер. Весь процес навчання іноземних мов підпорядковується основній меті – формуванню комунікативної компетентності.

Необхідно зауважити, що відомий фахівець у галузі методики навчання іноземної мови О.О. Миролубов виділяє дещо інші складові комунікативної компетентності: мовленнєву, мовну (лінгвістичну), соціокультурну і компенсаторну компетенції. Крім того, на його думку, надзвичайно важливим у процесі навчання іноземних мов є формування навчально-пізнавальної компетенції.

Згідно з чинною програмою, мовленнєві компетенції включають такі мовленнєві уміння учнів:

- здійснювати усне спілкування в типових ситуаціях навчально-трудової, побутової та культурної сфер спілкування;
- розуміти на слух основний зміст автентичних текстів;
- читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів та видів з різним ступенем розуміння їх змісту (читання з розумінням основного змісту, читання з повним розумінням змісту);
- зафіксувати та передати письмово необхідну інформацію.

Такий перелік мовленнєвих компетенцій властивий і О.О. Миролубову.

Щодо мовної компетенції, то в програмі відсутнє її визначення. За О.О. Миролубовим, до мовної компетенції відносяться уміння оперувати мовними засобами іноземної мови (фонетичними, орфографічними, лексичними і граматичними). Цей вид компетенції означає сукупність знань про систему мови, що вивчається, і різні способи вираження думки. До сфери мовної компетенції учений відносить і мовний (мовленнєвий) етикет, тобто невербальні засоби комунікації – жести, поведінка в процесі спілкування [5, с.17].

У чинній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів не розмежовуються соціокультурна і соціолінгвістична компетентності. Укладачі програми визначають їх як уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми для здійснення комунікативних намірів у конкретних ситуаціях і вміння враховувати культурні особливості, правила вербальної та невербальної поведінки в типових ситуаціях спілкування.

Отже, за О.О. Миролубовим, уміння враховувати правила невербальної поведінки належить до мовної компетенції, а програма включає це вміння до соціокультурної і соціолінгвістичної компетенції.

О.О. Миролубов пропонує наступне пояснення соціокультурної компетентності. Процес спілкування – обмін інформацією, при якому один із співрозмовників володіє інформацією, не відомою іншому, інакше змістовне спілкування не відбуватиметься. Інформаційна нерівність виникає за рахунок того, що частина знань одного із співрозмовників є індивідуальною, тобто одержаною в результаті особистого досвіду. З іншого боку, в процесі комунікації є спільна інформація, яка створює вихідний пункт для спілкування. При відсутності такої спільної інформації комунікація неможлива. Таким чином, для успішного спілкування необхідно володіти не лише спільними для обох співрозмовників мовними засобами, але й спільним об'ємом знань [5, с.17-18]. Такими спільними для учасників комунікативного акту знаннями, на думку О.О. Миролубова, є фонові знання, що поділяються на чотири групи:

- 1) загальнолюдські знання;
- 2) відомості, якими володіють лише члени певної етнічної і мовної спільноти;
- 3) регіональні знання;
- 4) професійні знання і відповідна лексика.

З огляду на це, функція соціокультурної компетентності полягає у досягненні справжнього спілкування за допомогою фонових знань другої групи.

Як вважає Н.Ф. Бориско, соціокультурна компетенція – сукупність специфічних лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, соціально-психологічних, культурознавчих і міжкультурних знань, навичок і вмінь, які визначають здатність і готовність особистості до діалогу культур як учасника та посередника [6, с.48].

Ми дотримуємося точки зору П.О. Бега, який розмежує соціокультурну і соціолінгвістичну компетенції. За П.О. Бехом, соціокультурна компетенція – знання, навички та вміння критично орієнтуватися в основних відмінностях, особливостях, перевагах та досягненнях культур країн, мова яких вивчається як іноземна, та культур народів України, висловлювати свою обґрунтовану думку щодо нової культури і порівнюваних культур у цілому, розуміти реалії культури, що вивчається, толерантно, з повагою ставитися до інших культур [6, с.49]. Соціолінгвістична компетенція пояснюється вченим як знання, навички і вміння інтерпретувати та використовувати мовні й мовленнєві одиниці, тексти та ситуації

із урахуванням лінгвокраїнознавчих реалій і соціолінгвістичних родових, вікових, професійних, національних та територіальних особливостей тих, хто спілкується.

Що стосується дискурсивної компетентності, то, за чинною програмою з іноземних мов, вона визначається як здатність керувати мовленням та структурувати його за допомогою тематичної організації, зв'язності, логічної організації, стилю та реєстру, риторичної ефективності.

Дещо інше визначення дискурсивних компетенцій пропонує Н.В. Слухіна. На її думку, дискурсивна компетенція – знання різних типів дискурсів і правил їх побудови, а також умінь створювати і розуміти ці дискурси із врахуванням ситуації спілкування [7, с.9]. Таким чином, дискурсивна компетентність передбачає володіння набором певних дискурсів. Щодо поняття "дискурс", то в 60–70-х роках ХХст. він розглядався як зв'язна послідовність речень або мовленнєвих актів, тобто корелював з поняттям "текст". Сьогодні дискурс пояснюється як складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресату), необхідні для розуміння тексту.

Конкретизуємо поняття стратегічної компетентності. Згідно з програмою, стратегічні компетенції включають умінь вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань та самостійно здобувати і використовувати знання, планувати навчальний процес і оцінювати свої знання. Наведене у чинній програмі з іноземних мов визначення сфери соціокультурної компетенції деякою мірою пов'язане із запропонованим О.О. Миролюбовим визначенням навчально-пізнавальної компетенції. Навчально-пізнавальна компетенція передбачає три групи умінь:

- 1) загальнонавчальні вміння (працювати з книгою, підручником);
- 2) вміння, специфічні для навчання іноземних мов (користуватися двомовним словником, граматичним довідником);
- 3) вміння самостійно вивчати іноземну мову та вдосконалювати набуті знання.

Звернемося до компенсаторної компетенції, яку окремо виділяє О.О. Миролюбов. Сутність її полягає в тому, щоб компенсувати брак мовних засобів під час спілкування [5, с.18]. Звичайно, при вивченні іноземної мови неможливо засвоїти всю сукупність мовних засобів, якими володіють носії мови. У таких ситуаціях надзвичайно важливими є вміння описати поняття, не знаючи відповідного слова, підібрати синонім, використати прості речення замість складних, тобто вирішити мовну трудність, не порушуючи процесу спілкування.

Усе вищесказане дозволяє зробити **висновок**, що складові комунікативної компетентності визначають зміст навчання іноземних мов. Проте запровадження компетентнісного підходу до змісту іншомовної освіти пов'язане з рядом проблем, які потребують додаткового вирішення. Розглянемо деякі з них.

Перш за все, необхідно знайти відповідь на питання: до чого приведе введення компетентнісного підходу у зміст іншомовної освіти, в чому полягають позитивні і негативні моменти його запровадження? Безперечним позитивним моментом, на наш погляд, є те, що запровадження компетентнісного підходу у зміст іншомовної освіти дозволить значною мірою реалізувати особистісно орієнтований і діяльнісний підходи, оскільки виділення компетенцій у змісті навчання іноземних мов визначає орієнтири у відборі найбільш значущих для формування ціннісних орієнтацій знань і умінь, які знадобляться учням у житті. Водночас негативною в рамках цієї проблеми може виявитися спроба зобразити

зміст іншомовної освіти у вигляді механічної системи компетенцій. Можна висловити припущення, що заміна традиційної системи іншомовної освіти системою компетенцій призведе до ліквідації вітчизняного змісту іншомовної освіти, який формувався протягом тривалого часу і позитивно зарекомендував себе, а також до відмови від традиційного формулювання головних цілей навчання іноземних мов, особливо виховної і розвиваючої.

Таким чином, проблема полягає не в тому, варто чи ні вводити компетентнісний підхід, а в тому, як його реалізувати.

Друга проблема пов'язана з недостатньою розробкою понятійного апарату, що створює значні труднощі при визначенні переліку компетенцій.

Третя проблема – визначення співвідношення академічних знань і компетентностей. Поняття компетентності, як вважає Т.В. Іванова, є ширшим, ніж знання або вміння: компетентність включає в себе знання, вміння, навчальний і життєвий досвід, цінності, інтереси, які самостійно реалізуються учнями і використовуються ними в конкретній ситуації. Отже, можна зробити висновок, що знання, вміння, досвід, цінності, інтереси – основа компетентності, а досягнення певної компетентності у результаті реалізації компетентнісного підходу полягає в тому, щоб навчити учнів застосовувати одержані знання і вміння в конкретних ситуаціях (це, зрештою, здійснювалося у школі і до запровадження компетентнісного підходу).

Щодо четвертої проблеми, то вона полягає в розробці системи оцінювання компетентності. Якщо компетентність – здатність мобілізувати одержані знання і вміння, то виникає питання про те, як можна виміряти цю здатність або життєвий досвід, інтереси, цінності, що входять до складу компетентності. Можливо, розробляючи систему оцінювання, необхідно враховувати факт, що перевіряється не компетентність як така, а лише її окремі компоненти, тобто знання і вміння.

Отже, концепція компетентнісного підходу потребує серйозної теоретичної розробки, пов'язаної з вирішенням ряду важливих питань і уточненням термінології. **Однією з проблем, яка чекає на своє вирішення**, є подальше дослідження та узгодження співвідношення сутності традиційно існуючих у змісті іншомовної освіти цілей навчання і поширених сьогодні компетенцій.

Список літератури:

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: "К. І. С.", 2004. – 112 с.
2. Шишов С.Е., Агапов И.Г. Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – № 2. – С. 58-62.
3. Борисов П.П. Компетентностно-деятельный подход и модернизация содержания общего образования // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. – № 1. – С. 58-61.
4. Морозова Т.Ю. Анализ дефиниций компетентностного подхода щодо освіти // Освіта Донбасу. – 2005. – № 3. – С. 5-11.
5. Миролюбов А.А. Коммуникативная компетенция как основа формирования общеобразовательного стандарта по иностранным языкам // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2004. – № 2. – С. 17-18.
6. Бігич О.Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 278 с.

7. Елухина Н.В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 3. – С. 9-13.

Lytynova T.V. The Competence-Based Approach to the Contents of Modern Foreign Language Education

The paper analyses different approaches to the defining of such notions as "competence" and "competence-based approach". The influence of the competence-based approach on the contents of modern foreign language education is considered. The contents of the competences defined in the foreign languages curriculum from the point of view of modern competence-based approach is revealed.

Key words: competence, competence-based approach, contents of modern foreign language education.

Лытнёва Т.В. Компетентностный подход к содержанию современного иноязычного образования

В статье анализируются разные подходы к определению понятий "компетентность", "компетенция" и "компетентностный подход". Рассматривается влияние компетентностного подхода на содержание современного иноязычного образования. Раскрывается содержание компетенций, определённых действующей программой по иностранным языкам, в контексте современного компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентностный подход, содержание иноязычного образования.

Лытнёва Т.В. Компетентнісний підхід до змісту сучасної іноземної освіти

У статті аналізуються різні підходи до визначення понять "компетентність", "компетенція" і "компетентнісний підхід". Розглядається вплив компетентнісного підходу на зміст сучасної іноземної освіти. Розкривається зміст компетенцій, визначених чинною програмою з іноземних мов, у контексті сучасного компетентнісного підходу.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, зміст іноземної освіти.